

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍNDÁ ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

BASLAWISH KLASSLARDA ÓZ BETINSHE JUMISLAR ARQALI OQIWSHILARDIŃ SÓYLEWIN HÁM OYLAWIN RAWAJLANDIRIW

A.Abdrazakova,

Kegeyli rayonu 9-sanlı ayırım pánler tereńlestirilip oqıtılatuǵın klası bar mekteptiń baslawish klass oqıtıwshısı

Annotaciya: *Maqalada baslawish klass oqıwshılarınıń sóylewin hám oylawın rawajlandırıwdıń úyreniliwi analiz etilgen. Baslawish klasslarda óz betinshe jumislar arqalı oqıwshılardıń sóylewin hám oylawın rawajlandırıw haqqında usınıslar berilgen.*

Tayanış sózler: *Ulıwma orta tilim, ana tili, bilim, kónlikpe, mektep, sóylew, tekst, gáp, tárbiya.*

Insan ómiri dawamında sóylew hám oylawdın áhmiyeti áyyemnen júdá úlken bolıp kelgen.. Shıǵıs danıshpanlarınıń shıǵarmalarında da sóylew ruwxıy jetikliktiń biri sıpatında berilgen. Máselen, Maxmut Qashǵariydiń, Yusuf Xas Hajibtiń, Ahmet Yugnakiydiń Alisher Nawayınıń, Kúnxoja, Ajiniyaz, Berdaqtiń shıǵarmalarında insan mánáwiyatınıń payda bolıwı hám rawajlanıwında tildiń qanshelli áhmiyetli ekenligin kóriwimiz múmkin.

Keleshegimiz bolǵan balalarımızǵa tildiń barlıq imkaniyatlarınan sóylew procesinde maqsetke muwapıq paydalana alıwǵa úyretiw mektep ana til bilimi aldında turǵan juwapgershilikli wazıypalardan esaplanadı. Ulıwma orta bilimlendiriw sistemasında bul mashqala oqıwshılardı óz betinshe islewge úyretiw menen nátiyjelerge erisiledi.

Baslawish klass oqıwshılarınıń til materialların analiz etiw, erkin pikirlew, alınǵan bilimlerdi kónlikpe hám tájriybege aylandırıw, óz-ózin basqarıwǵa úyretiwge óz betinshe islew áhmiyetli orın tutadı. Óz betinshe jumislar bir tárepten tálim quralı sıpatında ózinde bir qansha tapsırmalardı jámlestiredi, ekinshi tárepten bolsa biliwge baǵdarlanǵan ámeliy wazıypanı kórsetedi, oqıw-biliw iskerliginde ózine tán tárizde joqarı dárejedege umtılıwdı júzege shıǵaradı.

Jańa bilimlerdi ózlestiriwge baylanıslı óz betinshe jumislar temanıń quramalıǵı hám oqıwshılardıń tayarlıǵına baylanıslı biliw iskerligi hám sózlik iskerliginiń hár túrli dárejesinde ulgi yáki anıq kórsetpe tiykarında islenedi. Rekonstruktiv-variantivlik xarakterindegi jumislarda oqıwshılardıń sóylewin ósiriwge baylanıslı baslanǵısh bilim hám kónlikpelerdi en jaydırıwdı talap etedi. Bunıń ushın tayarlanǵan soraw-tapsırmalar aldınǵı óz betinshe jumislardan izleniw xarakterinde bolıwı menen parıqlanadı. Tayarlaw shınıǵıwları áhmiyetli orın tutatuǵın bul túrdegi jumislar

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaqı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

marshqalanı sheshiw, tapsırmanı islew tártibin belgilew hám ulıwmalastırıwdı talap etedi.

Oqıtıwshı tálimniń dáslepki kúnlerden aq oqılğan tekst, gáp quramında mánisi oqıwshılardı túsiniqsiz sózdi tabıwǵa baylanıslı tapsırmalar beriw, dálillew usıllarınan úlgiler kórsetiliwi, izleniwleri ushın ádebiyatlar usınılıwı kerek.

Sózge sinonim tańlaw arqalı sóz mánisin tǵsiniw tómendegishe tapsırmalar tiykarında quraladı:

- 1) Tekstten sinonimlerdi tawıp, mánisindegi parqın dálillew;
- 2) Berilgen sózge sinonim tawıp, mánisindegi parqın aytıw;
- 3) Sinonimlerdi qatnastırıp kishi tekst jaratıw;
- 4) Sinonimler toparın dúziw;
- 5) Berilgen sinonimler toparınan(batır, er júrek, kúshli).

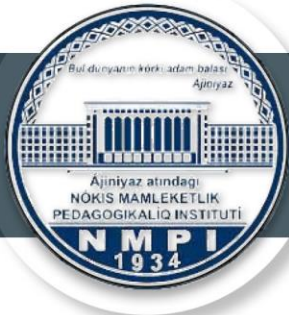
Antonimler járdeminde sóz mánisin táriyplewde sózdiń antonimlik jubınan patdalanıladı. Antonimlik jubın qollanıw gáp dúziw tapsırması aldın topar bolıp, soń jekke tártippe islenedi. 1-klassta soraw-juwap usılında suwetlew, suwretlewge úyretiw arqalı qarama-qarsı mánili sózler menen islenedi. Oqıwshılardı soraw gáp arqalı gáp úlgisi beriledi. Mısalı: bilerdin klassta oqıwshılar az ba yamasa kóppe? Jiydeniń ishi aq pa yamasa qarama?

3-4 klasslar sabaqlarında antonimlerdi qatnastırıp gáp dúziw járdeminde oqıwshılar sózler mánisin túsinedi sonıń menen birge onıń qollanıw shegarasın, qanday sózler menen baylanısa alatuǵının hám qanday sózler menen baylanısa almaytuǵının da bilip aladı.

Qosıq, gúrriń, ertek siyaqlı túrli janrdadı shıǵarmalar tekstte ushırasatuǵın manisi qıyın sózlerdi de oqıwshınıń qayta-qayta oqıwı sol shıǵarmanıń emocinal tásirin hám oqıwshıda shıǵarmanı oqıw hám esitiwge bolǵan qızıǵıwın kemeytiwi múmkin. Sebebi oqıwshı kórkem tekstlerdegi barlıq sózlerdiń mánisin jaqsı túsinebe de, tekst mánisin ańlap jetiwinen olardıń mánisin táriyplewge qájet joq.

Bazıda oqıwshılar teksttegi bir sózdiń mánisin ǵana emes, bálík bazı sóz birikpeleriniń (*keleshegiń ullıdur, ilim shoqqısı, shıdam menen isleydi, jarqın keleshek*), gáptiń (*Hár sózinde bir dúnya máni, Kitap bilim bulaǵı, Embek etsen emerseń*), jáne pútin bir gáptiń de mánisin túsinebey qalıwı múmkin.

Sózlerdi mánilerin kórgizbelilik, turmıslıq waqıyalar, gúrrińler sóylep beriw arqalı, kontekst tiykarında sáwbet metodında hám test usılında, awıspalı mánide qollanıwǵan sózlerdiń mánisin salıstırıp hám bási usılında, oqıwshılar alfavitin yadlagannan soń “Túsindirme sózlik” tiykarında óz betinshe islew metodınan

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

paydalanıp túsindiriw maqsetke muwapıq. Máselen; “toǵay, murat, járdemshi” sózleriniń mánisin turmıslıq waqıyalar, gúrrińler “peshshexana, morı, qondıq” sózlerdiń mánisin kórgizbelilik arqalı túsindiriw múmkin. 3-4-klasslarda shıǵarma tekstiniń lingvistikalıq analizinde oqıwshınıń oylawǵa, pikirlewge úndeytuǵın “Bul sózdiń mánisin ózińiz anıqlań Egerde siz mánisin túsindirmeytuǵın sózlerdiń qollanıwı durıspa?”, “Sózlerdiń mánisin eslep qalıń”. “Bul sózlerdiń mánilesleri qatarın dúze alasızba?” sıyaqlı soraw-tapsırmalar beriliwi múmkin.

Mánisi túsindiriletuǵın sózlerdi aktiv leksikaǵa aylandırıwda karton qaǵazǵa “túsindirme sózlik” temasında jazıp, klassqa ilip qoyıw, oqıwshılardan “Túsindirme sózlik” dápterlerin 1-klasstan tap 4-klassqa shekem saqlap qoyıwın talap etiw, tálim procesinde sózlerdi qollawǵa sózlik mútájlikti dawamlı túrde júzege keltiriw lazım.

Kórkem shıǵarmanıń lingvistikalıq analizinde mániles sózler, forması uqsas sózler, qarama- qarsı mánili sózler, kóp mánili sózler ústinde islenedi. Bular da sóz mánilerin tereńirek ańlawǵa, oqıwshı sózligin bayıtıwǵa, sózleriniń anıq hám durıs bolıwına alıp keledi.

Oqıwshılardıń bilimlerde ulıwmasaltıratuǵın sabaqlarda mániles sózlerdi tabıw arqalı sóz mánilerin bilip alıwǵa baylanıslı óz betinshe jumıslardan paydalanıw oqıwshılardı izleniwge, pikirlewge iytermeleydi.

Máselen, 2-klass ana tili sabaqlıǵında jumbaqlar tekstinen berilgen óz betinshe jumısları tómendegishe tapsırmalar tiykarında leksikalıq analiz etiw múmkin.

1. Jumbaq tekstinen onıń juwabın tabıwda járdem beretuǵın sózlerdi anıqlań hám mánisin túsindiriy.
2. Jumbaq tekstinen mániles sózlerdi tabıń.
3. Jumbaq teksttegi sózlerge qarama-qarsı mánili sózler tabıń.
4. Jumbaq tekstindegi awıspalı mánili sózlerdi anıqlań hám mánisin túsindiriy.

Leksikalıq analizden soń sóz dizbekleriniń grammatikalıq hám orfografiyalıq ózgesheliklerinen analiz ótkeriledi.

Oqıwshılardıń ádebiy tildi iyelewi hám sózlik xorın bayıtıwda ádebiyat úlgilerine súyeniw, teksttegi sózlerdiń mánisin, mánisi birdey sózler, qarama-qarsı mánili sózler, kóp mánili sózler olardıń uslublıq wazıypasın anıqlaw, sóylewinde qolanıwǵa mútájlikti júzege shıǵaratuǵın tálim metodlarınan paydalanıw nátiyjeli usıllardan esaplanadı.

Juwmaqlap aytqanda ana tili hám oqıw sabaqlarında grammatikalıq temaǵa baylanıslı til quralları-atamaları hám temalardı ózlestiriw ushın zárúrli sózler hár bir

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

sabaqta tayanish sóz sıpatında belgilenip alınıwı oqıwshılardı sóz mánileri menen tanıstırıwda úlken áhmiyetke iye.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Baslawısh tálim koncepciyası.//Baslawısh tálim. 1998. № 6
2. Matchonov S, Ğulomova X. Sáylew mádeniyatı.// Baslawısh tálim. 2000.-№1
3. Bakiyeva H. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil ta'lim orqali nutq va tafakkurni rivojlantirish metodikasi. 2021
4. https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=jitKS9YAAAAJ&citation_for_view=jitKS9YAAAAJ:u-x6o8ySG0sC